

מבט על, גיליון 865, 1 בנובמבר 2016

ההיעדרות של מנהיגים ערביים ישראלים מהלויית פרס: התרסה מקומית או ביטוי לשינוי מגמה?

דורון מצא, אפרים לביא, מוחמד אבו נסרה, מאיר אלרן

ההחלטה שקיבלה הרשימה הערבית המשותפת שלא להשתתף בהלוויה הממלכתית שנערכה לנשיא התשיעי של מדינת ישראל שמעון פרס (30 בספטמבר 2016), עוררה תמיהה וכעס בזירה הפוליטית ובציבוריות הישראלית בכללותה. מנקודת מבט ציבורית-יהודית, החלטת הרשימה המשותפת חשפה את מגבלות יכולתו של ראש הרשימה, איימן עודה, לנקוט מדיניות פרגמטית עקבית ועוררה סימני שאלה לגבי הכיוון הפוליטי של ההנהגה הערבית בנושא המרכזי של השתלבות הערבים במרקם החברתי הישראלי. מאמר זה יבחן את הרקע להחלטה זו של הרשימה המשותפת ויציע תובנות כמענה לשאלה האם אכן חל מפנה ביחסה של הרשימה המשותפת כלפי חברת הרוב היהודית והממסד בישראל.

כדי להבין את מורכבות הנושא נידרש לחזור לנסיבות הקמת הרשימה הערבית המשותפת לקראת הבחירות של 2015. הקמת הרשימה נתפסה אז על ידי רבים כצעד משמעותי, שנועד לא רק להתמודד טקטית עם העלאת אחוז החסימה בבחירות לכנסת, אלא גם למצב מחדש את מעמדה של הפוליטיקה הערבית המקומית, תוך הבלטה של אסטרטגיית ההשתלבות. כך לוה המהלך גם בריענון של תפיסת הפעולה, שביקשה לקדם את האוכלוסייה הערבית בישראל באמצעות אימוץ שיח חברתי כמנוע צמיחה מוביל. השיח החברתי שהציע עודה בשנה האחרונה התמקם בין שני דפוסי השיח הוותיקים: השיח הלאומי-הפלסטיני, שספג מכה קשה לאחר פרסום "מסמכי החזון הערביים" בשנת 2006/7, אשר קראו תיגר על תפיסת המדינה היהודית-הדמוקרטית; והשיח האסלאמי-דתי, שהובילה התנועה האסלאמית, שספג מכה אנושה עקב הוצאת הפלג הצפוני מחוץ לחוק, על רקע ההסלמה בהר הבית בשנה שעברה.

השיח החברתי של הרשימה המשותפת נועד להתווסף לדפוסי השיח הוותיקים ובצדם לייצר סדר עדיפויות מעודכן. בלי לוותר כלל על הנרטיבים הלאומיים, תכליתה של המדיניות המעודכנת היא ליצור מכנה רעיוני משותף שעליו יוכלו להסכים הגורמים הפוליטיים המתחרים בתוך הרשימה, כמו בלי"ד מצד אחד ו-חד"ש מצד שני. לא פחות מכך, המצע המעודכן נועד ליצור פלטפורמה פוליטית מוסכמת לקידום מעמדו ומצבו של המיעוט הערבי באמצעות שיח ופעולה משותפים ליהודים וערבים, המתמקדים בבעיות אזרחיות, ובראשן יוקר המחיה, הדיור, החינוך והתעסוקה. על בסיס אסטרטגיה זו גילה איימן עודה נכונות פרגמטית לשיתוף פעולה הדוק למדי גם עם ממשלת נתניהו בכל הנוגע לקידומה של תכנית החודש למגזר הערבי (החלטת הממשלה 922 מ-30 בדצמבר 2015).

מאז גיבושה, האסטרטגיה החברתית אותגרה שוב ושוב על ידי הנסיבות הפוליטיות. האינתיפאדה השלישית (מאז אוקטובר 2015), השיבה את השיח הלאומי המוקצן לקדמת הזירה הפוליטית. קווי השבר בין יהודים ובין ישראל לפלסטינים שוב תפסו את מקומם בקדמת הבימה, כשהם מוזנים גם מכוח הזעזועים בעולם הערבי. התחזקות השיח הלאומי בישראל פגעה ביכולתו של עודה לבסס את האסטרטגיה החברתית, שנשענה על התקווה ליצור חיבורים לקבוצות נרחבות בתוך החברה היהודית. היא גם חשפה את שבירותם של קווי התפר הפוליטיים בתוך הרשימה המשותפת, על רקע מעורבות חלקם, ובעיקר אנשי בלי"ד, בפעילויות קיצוניות, בעלות גוון לאומי מובהק, כמו ההזדהות הפומבית עם פלסטינים שנהרגו בעת פיגועים.

**ההיעדרות של מנהיגים ערביים ישראלים מהלויית פרס: התרסה מקומית או ביטוי לשינוי מגמה?
מאת: דורון מצא, אפרים לביא, מוחמד אבו נסרה, מאיר אלרן**

מבט על, גיליון 865, 1 בנובמבר 2016
המכון למחקרי ביטחון לאומי

גם הלוח הרוחות בציבור היהודי, המקבל ביטויים קיצוניים ובוטים, וגם מהלכים והתבטאויות של ממשלת ישראל, השפיעו שלא לטובה על סיכויי הצלחת האסטרטגיה שעודה הוביל. הממשלה נקטה כלפי המיעוט הערבי מדיניות דואלית, המבוססת על שני דפוסים, לכאורה מנוגדים, אך דיאלקטיים בטיבם: מצד אחד, מאמץ לשלב את המיעוט הערבי בכלכלת ישראל, כחלק מתפיסה החותרת לצמצם את תלותם הכמעט מוחלטת של מגזרים חלשים, הערבי והחרדי, בקופה הציבורית; מצד שני, מאמץ הפוך במהותו – להדיר את הערבים כקבוצה מהמרחב הפוליטי-תרבותי הישראלי, דבר שהתבטא בהצהרות ובמהלכים רצופים, ביניהם הוצאתו של הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית מחוץ לחוק וקידום "חוק ההדחה".

בנסיבות אלה, ניתן לראות בהחלטת הרשימה המשותפת שלא להשתתף בהלוויית הנשיא פרס משום קריאת תגר, המבטאת תמונת ראי למדיניות הממשלה כלפי הערבים בישראל. ככזו, היא מעידה על אימוץ תפיסה של הכלה כלכלית, בצד נטייה להדרה פוליטית מצד הערבים עצמם. כך, הם מוכנים לשתף פעולה עם הממשלה בכל הנוגע למימוש מרבי של תוכניות הסיוע הכלכליות לאוכלוסייה הערבית, ובמקביל הם מבקשים, תוך הפגנת עצמאות פעולה, לבדל עצמם מכל מה שנתפס בעיני אוכלוסיית הרוב כליבת המרחב של הקונצנזוס הלאומי, שהוא יהודי במובהק.

היעדרות אנשי הרשימה המשותפת מהלוויית פרס עלולה להעיד על עדכון מגמה, שעיקרה טעינה של האסטרטגיה החברתית ברובד חדש: בנוסף לנתיב ההשתלבות ושיתוף הפעולה עם הממשלה וזרועותיה, מובלטת כאן עתה גישה של בדלנות והתכנסות החברה הערבית לתוך עצמה. משמעותה של זו – חידוד קווי התייחסות הפוליטיים והתרבותיים ביחס לחברת הרוב היהודית, תוך הפניית אנרגיות ומשאבים עצמיים לטיפול בתחלואיה הפנימיים הקשים של החברה הערבית. בכך מקופל ממד פוטנציאלי בעייתי של בדלנות.

מוקדם עדיין לקבוע שנפל הפור בהנהגה הערבית לגבי אימוצה של אסטרטגיה מעודכנת כזו. מאז ננקט מהלך ההחרמה המתריס ניתן לזהות בציבור הערבי דיון נוקב סביב שאלת כדאיותו הפוליטית. בסקר האחרון של "מדד השלום" של המכון הישראלי לדמוקרטיה מסתמן שמעט יותר ערבים גורסים שהחרמת ההלוויה אינה מוצדקת ובעיקר אינה נבונה ביחס לאלה הסבורים בהיפך. לפי סקר של מכון "סטט-נט" למחקרים בחברה הערבית, שיעור המסתייגים מההחרמה הינו גבוה מאד (יותר מ-80 אחוזים), גם אצל בוחרי הרשימה המשותפת. ממצאים אלה, כמו גם מאמרים שפרסמו ערבים בתקשורת בעברית, מעידים בברור על המחלוקת החדה בין האזרחים הערביים בנושא הנדון וכנראה גם על קיומו של רוב בציבור הערבי התומך בתפיסת ההשתלבות הגולמית ומבין היטב את נזקיה הפוטנציאליים של ההתרסה ומשמעויותיה הבדלניות.

דווקא על רקע זה, טוב תעשה הממשלה אם תאזין בקשב רב גם לקולות האחרים בתוך החברה הערבית, אלה שעדיין מבקשים לשמר את הקשרים והגשרים עם הרוב היהודי, ותימנע מצעדים של הדרה ובוודאי של החרמת המנהיגות הערבית. צעדים כאלה אולי עולים בקנה אחד עם המדיניות של דחיקת הערבים מהמרחב הפוליטי הישראלי, אך הם עלולים להתברר בטווח הארוך כבעלי השלכות הרסניות על היכולת לקיים מערכת יחסים סבירה בין הרוב למיעוט. לפיכך, ראוי לממשלה שלא להיגרר אחר פשטנות השיח בציבור היהודי בנושא היחסים המורכבים עם המיעוט הערבי. תחת זאת, חובה עליה להתמיד במסלול המעודד השתלבות חברתית של הציבור הערבי, בשיתוף עם הגורמים הפרגמטיים בהנהגה הערבית בארץ, הזקוקים לחיזוק, לטובת האינטרס המשותף לרוב ולמיעוט במדינת ישראל.